

TEOLOGIJA LJUDSKE DJELATNOSTI U *GAUDIUM ET SPES*
I POSLIJEKONCILSKOJ RECEPCIJI
Čovjekov udio u oblikovanju svijeta

Nela GAŠPAR, Rijeka

Sažetak

Premda je već u prvim redcima Knjige Postanka čovjekov rad prikazan kao sastavni dio života koji je nemoguće izbjeći, teološko promišljanje ljudske djelatnosti počinje tek iza Drugoga svjetskog rata i doživljava svoj vrhunac u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* koja nastoji pokazati povezanost ljudskog rada s kršćanskim pozivom. Četrdeset godina razmaka, nove okolnosti i zakonitosti ljudskoga rada namećući drukčije i dodatne parametre razmišljanja zahtijevaju od teologa kritički osvrt. Premda je prisutna eshatološka perspektiva, može se s pravom reći da *Gaudium et spes* stavlja naglasak na stvaralačku djelatnost čovjeka, koja ide od stvaranja preko preoblikovanja do smionog planiranja. Četrdeset godina poslije, »Kompandij socijalnog nauka«, sažimajući teološka promišljanja u proteklom razdoblju, stavlja naglasak na eshatološku perspektivu ljudske djelatnosti. Dok je za *Gaudium et spes* čovjek prvenstveno sustvaratelj, graditelj kraljevstva Božjega, četrdeset godina kasnije u središtu teološkog promišljanja ljudske djelatnosti je čovjek kao sudionik u »novom stvaranju«. Sudioništvo je jedini način međuljudskih odnosa koji su sukladni otkupljenoj Božjoj slici u čovjeku. Opcijom za čovjeka kao su-dionika uz personalističku i komunitarnu dimenziju, istaknuta je i njegova otvorenost transcendentnosti koja ostaje temeljno načelo teologije ljudske djelatnosti. I aktualna teološka promišljanja ljudske djelatnosti počivaju, dakle, na trostrukom teološkom principu koji prožima Pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*: stvaranje – utjelovljenje/otkupljenje – dovršenje.

Ključne riječi: *Gaudium et spes*, ljudska djelatnost, sustvaratelj, sudionik, odgovornost.

Uvod

Za razliku od svih stvorenih bića, a zahvaljujući svojoj duhovnoj dimenziji, čovjek ne živi samo u ovome svijetu, što je uostalom slučaj sa svim ostalim živim bićima, već se on tom svijetu postavlja sučelice kao – subjekt. Ta čovjekova subjektivnost, pak, kao svoj korelat nužno traži objektivnost svijeta, što će reći da ovaj svijet za čovjeka nije tek njegov životni okoliš već i objekt njegova rada. A nešto raditi i nešto mijenjati zapravo su sinonimi za ljudsku djelatnost. Rad je temeljna dimenzija ljudskog postojanja na zemlji. I premda je već u prvim redcima

Knjige Postanka čovjekov rad prikazan kao sastavni dio života koji je nemoguće izbjeći, teološko promišljanje ljudske djelatnosti počinje tek iza Drugog svjetskog rata i doživljava svoj vrhunac u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* koja nastoji pokazati povezanost ljudskog rada s kršćanskim pozivom.¹

Premda je kršćanski nauk o ljudskoj djelatnosti u svijetu, sažet u *Gaudium et spes*, imao dugu pretpovijest bogatu filozofskim i teološkim razmišljanjima u desetljećima koja su prethodila saborskim zasjedanjima, brojevi od 33 do 39 zapravo su prvi i najopsežniji sustavni pokušaj crkvenog učiteljstva da o ljudskoj djelatnosti u svijetu progovori iz perspektive kršćanskih istina o stvaranju, utjelovljenju, otkupljenju i konačnom dovršenju. Naspram golemih društvenih promjena i napretka što ga donose znanost i tehnika oči na Koncilu naglašavaju dužnost čovjeka da uskladi svoju zemaljsku zadaću izgradnje boljeg svijeta s eshatološkim pozivom u zajedništvo s Bogom. U predgovoru teksta *Gaudium et spes* izričito se veli da je pastoralna konstitucija sastavljena iz dogmatskog i pastoralnog dijela koji čine jednu cjelinu: »Konstitucija se naziva 'pastoralnom' stoga što na temelju doktrinarnih načela kani iznijeti stav Crkve prema današnjem svijetu i ljudima. Stoga nije ni prvi dio bez pastoralne nakane, ni drugi bez doktrinarne.« Takav dokument, prema N. A. Ančiću, »jer govori o pitanjima koja zadiru u područja ljudskih odnosa i društvenog razvitka, po naravi stvari sadrži elemente privremenosti i nedorečenosti pa zato zahtijeva uvijek novo promišljanje odnosa vjere prema svijetu koji se mijenja.«² Četrdeset godina razmaka od nastanka jednog od temeljnih dokumenata Drugoga vatikanskog sabora, nove okolnosti i zakonitosti ljudskoga rada nameću drukčije i dodatne parametre razmišljanja od onih koji su prisutni u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*.

1. »Res novae« ljudske djelatnosti

Iako je rad prvenstveno usmjeren na objekt, on je uvijek i čovjekov životni izričaj. U radu se čovjek razvija u samome sebi. On »postaje više čovje-

¹ *Gaudium et spes*, Pastoralna konstitucija Drugog vatikanskog sabora o Crkvi u suvremenom svijetu, objavljena je 7. prosinca 1965. *Gaudium et spes* je uspjela prevladati dotadašnje dualističko i antimodernističko sučeljavanje Crkve s njezinim društvenim kontekstom zamjenjujući ga načelom dijaloga i suradnje. Stoga se Crkva u njoj postavlja ne kao ona koja povijest prosuđuje »odozgo«, nego ona je nastoji shvatiti »odozdo«, ulazeći direktnim sudioništvom u sâmu njezinu dinamiku i ispitujući izbliza sve pozitivno i negativno u povijesnom hodu čovječanstva. Premda će *Gaudium et spes* ostati još dugo temeljni okvir ne samo djelovanja Crkve u svijetu nego i teološkog promišljanja ljudske djelatnosti, zadatak je teologije da prati povijesni razvoj čovjekovih svakodnevnih napora. Velik je i nezaobilazan doprinos tome studija J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva. Teologija rada II. vatikanskog sabora*, Teologija u Rijeci, Rijeka, 1996.

² N. A. ANČIĆ, »Kako danas čitati i razumijevati Drugi vatikanski sabor«, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.), br. 3, str. 683.

kom«³. Stoga je i socijalni nauk Crkve isticao dvostruku dimenziju ljudskoga rada: objektivnu i subjektivnu. »U *objektivnome smislu* on je skup djelatnosti, izvora, sredstava i tehnike kojima se čovjek služi da bi proizvodio, da bi vladao zemljom prema riječima Knjige Postanka. Rad u *subjektivnome smislu* čovjekovo je djelovanje ukoliko je dinamično biće, sposobno obavljati razne radnje koje pripadaju radnomu procesu i koje odgovaraju njegovu osobnom pozivu.«⁴ Kao osoba, čovjek je subjekt rada. Kao osoba on izvršava različita djelovanja u procesu rada, i ta djelovanja, neovisno o njihovu objektivnom sadržaju, trebaju sva služiti ostvarenju njegove humanosti, ispunjenju zvanja koje mu je svojstveno u ime humanosti, a to je da bude osoba. O značenju te istine govori i *Gaudium et spes* osobito u prvom poglavlju koje je posvećeno čovjekovu pozivu: »Ta istina, koja u određenom smislu znači središnju i trajnu jezgru kršćanske doktrine o radu, imala je i nastavlja imati temeljno značenje za formuliranje važnih društvenih problema u svim epohama.«⁵

U objektivnom smislu rad je prolazni aspekt ljudskoga djelovanja, koji se neprestano mijenja u svojim načinima promjenom tehničkih, kulturnih, društvenih i političkih okolnosti. »No, u subjektivnom smislu prikazuje se kao njegova stalna dimenzija jer ne ovisi o onome što čovjek konkretno ostvaruje, niti od vrste djelatnosti koju obavlja, nego samo i isključivo od njegova dostojanstva kao osobnog bića.«⁶ Subjektivnost, dakle, daje radu njegovo osobito dostojanstvo koje prijeći da ga se shvaća kao jednostavnu robu ili neosobni element proizvodnog organiziranja. Rad je, dakle, »actus personae«, on je bitan izričaj osobe, neovisno o njegovoj manjoj ili većoj objektivnoj vrijednosti. Osoba je mjera dostojanstva rada.⁷ Stoga, subjektivna dimenzija rada mora imati prevlast nad objektivnom budući da rad potvrđuje duboki identitet čovjeka stvorenoga na sliku i priliku Božju: »Postajući sve više gospodarom zemlje svojim radom i učvršćujući, također radom, svoje gospodarstvo nad vidljivim svijetom, čovjek u svakom slučaju i u svakoj fazi toga procesa ostaje na crti izvornoga Stvoriteljeva plana; taj plan je nužno i nerazdvojivo vezan uz činjenicu da je čovjek, kao muško i žensko stvoren 'na sliku Božju'«.«⁸ To daje vrijednost čovjekovu djelovanju u svijetu: on mu nije gospodar,

³ IVAN PAVAO II., *Laborem exercens – Radom čovjek*, dokumenti 63, KS, Zagreb, 1981., br. 9.

⁴ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, KS, Zagreb, 2005., br. 270.

⁵ IVAN PAVAO II., *Laborem exercens*, br. 6.

⁶ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 270.

⁷ »Nema nikakve sumnje da čovjekov rad ima svoju etičku vrijednost koja, bez ikakvih nejasnoća, ostaje izravno povezana s činjenicom da je onaj tko ga izvršava osoba«; IVAN PAVAO II., *Laborem exercens*, br. 6.

⁸ *Isto*, br. 4.

nego jamac, pozvan da u svojem djelovanju odražava trag onoga čija je slika. »Na početku ljudskog rada«, piše Ivan Pavao II., »stoji otajstvo stvaranja«⁹.

Premda se ne može zanemarivati važnost objektivne sastavnice rada pod profilom njegove kvalitete, tu sastavnicu ipak treba podrediti čovjekovu ostvarenju, dakle, subjektivnoj dimenziji zahvaljujući kojoj je moguće ustvrditi da rad postoji »radi čovjeka«, a ne čovjek »radi rada« i da »cilj rada, svakog rada što ga ljudi obavljaju – pa bila to i najskromnija služba, najjednoličniji rad prema općoj ljestvici vrednovanja, dapače, koji najviše udaljava na rub – ostaje uvijek samo čovjek«¹⁰. Ljudski rad ne samo da proizlazi od osobe, nego je također bitno određen njome i usmjeren na nju.

Razlika i razumijevanje odnosa između objektivne i subjektivne dimenzije rada odlučujuća je za teološko promišljanje ljudske djelatnosti. Četrdeset godina nakon *Gaudium et spes*, pred znatnim »novim stvarima« – »res novae« – svijeta rada, *Kompendij socijalnog nauka Crkve* ističe prije svega potrebu da se promjene koje su u tijeku ne smatraju nečim što se događa na deterministički način. Odlučujući čimbenik i »sudac« ove složene promjene jest čovjek, koji mora ostati pravi protagonist svojega rada. On može i mora preuzeti teret sadašnjih otkrića i reorganizacija na kreativan i odgovoran način, tako da ona budu na korist rastu osobe, obitelji, društva i svekolike ljudske obitelji.¹¹ To proizlazi iz subjektivne dimenzije rada, kojoj treba dati, kako naučava socijalni nauk Crkve, prioritet jer ljudski rad »proizlazi neposredno od osoba stvorenih na sliku Božju i pozvanih produžiti, jedni s drugima i jedni za druge, djelo stvaranja ovladavajući zemljom.«¹² Ljudska se osoba suočava s pustolovinom preobrazbe stvari preko svojega rada da bi zadovoljila nužnosti i potrebe koje su nadasve materijalne, ali to čini slijedeći poticaj koji je tjera uvijek preko postignutih rezultata, u potrazi za onim što može dublje odgovoriti njezinim unutarnjim potrebama koje se ne mogu ukloniti jer su njezina narav i njezin poziv u nerazdvojivoj vezi s Transcendentnim. Povijesni oblici u kojima se očituje ljudski rad mijenjaju se i potrebno je brižno promišljanje novih prilika rada u sadašnjem okruženju globalizacije, u perspektivi vrednovanja prirodne sklonosti ljudi da uspostave odnose. *Kompendij socijalnog nauka* ističe da je univerzalnost dimenzija osobe, a ne stvari. Tehnika će moći biti instrumentalni uzrok globalizacije, ali univerzalnost ljudske obitelji njezin je posljednji uzrok. Zato i rad ima svoju univerzalnu dimenziju, jer se zasniva na ljudskoj odnosnosti. Tehnike, osobito elektroničke, omogućile su širenje toga odnosnog aspekta rada na cijeli planet, utiskujući glo-

⁹ *Isto*, br. 12.

¹⁰ *Isto*, br. 6.

¹¹ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 317.

¹² *Katekizam Katoličke Crkve*, GK, Zagreb, 1994., br. 2427.

balizaciji posebno ubrzani ritam. Posljednji temelj te dinamike jest čovjek koji radi, uvijek subjektivni element, a ne objektivni. Stoga također globalizirani rad svoje početke vuče iz antropološkog temelja unutarnje odnosne dimenzije rada.

Hoće li čovjek svojim udjelom u oblikovanju svijeta biti sustvaratelj ili razoritelj ovisi u prvom redu o tome kako on sebe shvaća i prihvaća kao subjekt, a ne o »res novae« svijeta rada. Jer nije svejedno shvaća li čovjek sebe kao njegovatelja i čuvara svega stvorenoga, što je zapravo prema prvotnoj Božjoj zamisli i trebao biti, ili pak kao despotskog i bezumnog izrabljivača, u što se zacijelo prometnuo.¹³ Novozavjetna Kristova poruka nastavlja starozavjetne izričaje i Kristovim događajem daje im konačni cilj. Vjera u Isusa Krista ne oduzima čovjeku odgovornost za svijet, nego ga stavlja u službu svijetu jer mu je on predan kao dar i zadaća. Biblijska povijest o padu prvoga čovjeka i dokinuće njegove otuđenosti od Boga u Isusu Kristu opominju nas na trijeznost i uče nas da spoznamo svu ambivalentnost znanstveno tehničkoga napretka. Svi su ljudi usmjereni na Isusa Krista sliku Očevu. U njemu je zadan temeljni pravac kršćanskog obnavljanja prema mjeri punine čovjeka.¹⁴

Subjektivnost je, dakle, čovjeku samim Božjim naumom dana, a sam način na koji će on tu svoju subjektivnost ostvarivati, nije mu dan, nego – zadan, što će reći da to spada u njegovu zadaću koju, kao i svaku drugu zadaću, može, ali ne mora dobro obaviti. Svaka, naime zadaća spada u područje čovjekove slobodne odluke, stvar je izbora i opredjeljenja i odatle proizlaze njezina odgovornost i moralnost.

Ističući čovjekovu subjektivnosti i njegovo središnje mjesto u svemiru *Gaudium et spes* usmjerava Crkvu u pravcu moderne. Slijedeći antropološku i antropocentričnu tematiku moderne u govoru o ljudskoj djelatnosti *Gaudium et spes* čovjeka promatra prvenstveno kao sustvaratelja, kao graditelja kraljevstva Božjega.¹⁵ Upravo taj govor o važnosti ljudske djelatnosti u odnosu na kraljevstvo Božje traži novo promišljanje. Nedovoljna biblijska podloga zahtijeva preispitivanje antropocentrizma i pretjeranog optimizma kojima *Gaudium et spes* prilazi

¹³ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 255–256.

¹⁴ Usp. *Verantwortung wahrnehmen für die Schöpfung. Gemeinsame Erklärung des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz*, hrsg. Vom Kirchnamt d. Evang. Kirche in Deutschland u. d. Sekretariat d. Dt. Bischofskonferenz, Gütersloh, 1985., br. 60–62.

¹⁵ Kada se pedesetih godina dvadesetog stoljeća ustvrdilo kako već odavno postoji teologija rata ali ne i teologija rada, ljudskog stvaralaštva, onda je taj poziv slijedio zov vremena, rekli bismo, odgovarao je »znakovima vremena«. Bilo je potrebno pod svaku cijenu pokazati tu čovjekovu djelatnost u najboljem mogućem svjetlu s obzirom da je kršćansko promišljanje dotad bilo obilježeno nezainteresiranošću za ovaj svijet. Iz tog mentaliteta proizlazi govor o ljudskoj djelatnosti u drugom dijelu Pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* (br. 33–39).

ljudskoj djelatnosti u svijetu kao suradnji s Bogom.¹⁶ Jedan od razloga za to je i podcjenjivanje društvenog aspekta pojma da je čovjek slika Božja kao i nedovoljno vrjednovanje grijeha u cijeloj postavi Konstitucije.¹⁷ J. Grbac vidi glavni nedostatak u činjenici da se o grijehu govori u prvom poglavlju, »ali ga se nikad ne stavlja u direktnu vezu s ljudskom ovozemnom aktivnošću«¹⁸. Pokušat ćemo ukazati na neke perspektive postkoncilskog promišljanja ljudske djelatnosti u svijetu slijedeći trostruki teološki princip koji prožima Pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*: stvaranje – otkupljenje – dovršenje. Krićka nadopuna može i mora biti shvaćena kao poticaj ili izazov koji nam i danas izvire iz koncilskih tekstova.¹⁹ Premda treba imati u vidu promjenjivost situacija i vremena na koje se odnose teme obrađene u Pastoralnoj konstituciji, prema riječima J. Grbca, »ostat će na snazi valjanost pristupa tim problemima, drugim riječima, ostat će uvijek aktualne metodološke crte koje je ona promovirala«²⁰. Metodologija je induktivna: polazi uvijek od analize i opisa sadašnjeg stanja čovjeka, ali je taj »sociološki« dio proširen i uklopljen u tzv. »expositio introductiva«.

Budući da subjektivnoj dimenziji rada treba dati prioritet, iz tog načela prioriteta slijedi načelo ovisnosti objektivne dimenzije ljudskoga rada o tome kako čovjek sebe shvaća, prihvaća i ostvaruje kao subjekta rada.

2. Čovjek – Božji sudionik u stvaranju i otkupljenju

Drugi vatikanski sabor, posvećujući prvo poglavlje Pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu dostojanstvu ljudske osobe, polazi od čovjekove stvorenosti na »sliku Božju«.²¹ Koncilski oci pod tim pojmom prvenstveno misle na čovjekovu sposobnost da spozna i ljubi svoga Stvoritelja, na sposobnost čovjekova odnosa s Bogom. Prema L. Ladariji, koncilski oci gotovo doslovno preuzi-

¹⁶ Naime, Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* u broju 34 tvrdi da sva ljudska djelatnost, promatrana sama u sebi, odgovara Božjoj zamisli, drugim riječima, da samo po sebi razvija Stvoriteljevo djelo, da sama po sebi doprinosi povijesnom ostvarenju Božjih zamisli.

¹⁷ J. Ratzinger smatra da prvi razlog za to leži u optimističnoj viziji svijeta i čovjeka koju je na početku Koncila proklamirao sam papa Ivan XXIII. A drugi razlog vidi u činjenici da su sastavljači sheme bili uglavnom francuski teolozi, u čijoj teološkoj konstrukciji grijeh ne zauzima središnje mjesto. Usp. J. RATZINGER, »Erstes Kapitel des ersten Teils«, u: *LThK*, sv. III., str. 319–320.

¹⁸ J. GRBAC, »Iz povijesti nastanka 'Gaudium et spes'«, u: *Dakovački vjesnik*, 11 (2005.), str. 875.

¹⁹ Ovo proizlazi iz same činjenice da je drugi dio Pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* »od samih početaka bio zamišljen kao tzv. 'adnexi', tj. svojevrsni dodatak prvom, više teološkom i teoretskom dijelu«, J. GRBAC, »'Gaudium et spes' i današnja globalizacija«, u: *RTČ*, 13 (2005.), br. 1., str. 4.

²⁰ J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 13.

²¹ Usp. A. TAMARUT, *Stvoren za ljubav. Kršćanski pogled na čovjeka*, Glas Koncila, Zagreb, 2005., str. 9–34.

maju nauk T. Akvinskoga o slici Božjoj. Za sv. Tomu je razumska narav stvorena na sliku Božju da bi mogla oponašati Boga u onome što je njemu najvlastitije, u samospoznaji i ljubavi. Tako je slika Božja čovjekov prirodni izraz za spoznavanje i ljubljenje Boga (*STh* I, Q. 93, a.4). Tome je pridodano i čovjekovo gospodarstvo nad svijetom i stvorenjem, kako bi njima upravljao i njima se služio slaveći Boga. U pojam »slika Božja« na kraju je uključena i čovjekova društvena dimenzija; naime, da bi razvio svoje sposobnosti i ostvario svoj život, potreban mu je odnos s drugim.²² Ove tri značajke teološke antropologije prisutne u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* ističe i J. Grbac: »sposobnost čovjeka da Boga ljubi i spozna, odnos sa svijetom po kome čovjek kao utjelovljeni duh 'izražava' sebe kroz znanost i tehniku, odnos s drugima«²³.

Teološka antropologija u *Gaudium et spes* i čovjeka i svijet promatra na dinamičan način. Bog nije stvorio statičan svijet koji ostaje u sebi uvijek isti, već svijet koji se razvija u čovjeku i po čovjeku. Vrijednost ljudske djelatnosti po kojoj se razvijaju i čovjek i svijet *Gaudium et spes* dovodi u direktnu vezu s planom Boga Stvoritelja. U broju 34 navedene konstitucije čitamo: »Za vjernike jedno je sigurno: pojedinačna i kolektivna ljudska djelatnost, taj divovski napor kojim ljudi tokom vjekova nastoje da poboljšaju svoje životne uvjete, promatran sam u sebi, odgovara Božjoj zamisli.«²⁴ Tim pristupom koncilski misao definitivno napušta duboko uvriježenu koncepciju kršćanske misli po kojoj je sav ljudski rad zapravo samo kazna za grijeh. *Gaudium et spes* u br. 34 želi naglasiti kako Božja providnost i stvaralačka moć čovjeka u kršćanskoj misli mogu i moraju biti u uravnoteženom odnosu. »Dostojanstvo čovjeka – slike Božje, kao najviši princip cjelokupne aktivnosti, i dostojanstvo samog ljudskog rada postaju očiti samo ako ih se gleda kao sudjelovanje u djelu Boga Stvoritelja.«²⁵

Kako god na prvi pogled izgledalo čudno, osnovna matrica na temelju koje čovjek zauzima svoj stav u svojoj djelatnosti ipak je ona koju jedan čovjek usvaja u odnosu prema drugom čovjeku. Dakako da narav izbora vlastite subjektivnosti u odnosu prema drugom čovjeku ne može biti shvatljiva bez onoga prethodnoga čovjekovog opredjeljenja u odnosu prema subjektivnosti samoga Boga. Inzistirajući na društvenoj dimenziji čovjeka G. Iammarrone drži kako sustavna teologija

²² Usp. L. F. LADARIJA, *Introduzione alla antropologia teologica*, Casale Monferrato (ALI), 1992., str. 60–61.

²³ J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 103.

²⁴ *Gaudium et Spes*, br. 34. Nama danas te riječi izgledaju tako jasne i same po sebi razumljive. No, kada bismo ušli u dublju analizu geneze teksta, uočili bismo koliko je bilo teško doći do takvog poimanja. Naime, ovdje se tvrdi da sva ljudska djelatnost, promatrana sama u sebi, odgovara Božjoj zamisli, drugim riječima, da sama po sebi razvija Stvoriteljevo djelo, doprinosi povijesnom ostvarenju Božjih zamisli. Za GS čovjek je sustvaratelj.

²⁵ J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 93.

o slici Božjoj danas treba nadvladati određeni individualizam i ukazati više na komunitarnu dimenziju slike Božje.²⁶ Iz konteksta biblijskog izričaja razabire se da je čovjek stvoren od Boga kao biće sposobno za život u zajedništvu, štoviše, kaže se izričito da to biće nije sposobno živjeti bez zajedništva. Čovjek je svjestan te svoje relacijske naravi i svojim je slobodnim djelovanjem može usmjeravati, oblikovati ili pak uništiti.²⁷ Ali nikad ne može mijenjati temeljnu istinu ostvarenosti ljudskoga bića o kojoj nam papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Redemptor hominis* piše: »Čovjek ne može živjeti bez ljubavi. Sam po sebi on ostaje biće neshvatljivo, život mu ostaje lišen smisla, ako mu se ne objavi ljubav, ako se ne susretne s ljubavlju, ako je ne iskusi i ne usvoji, ako u njoj živo ne sudjeluje.«²⁸

O toj temeljnoj antropološkoj istini govori i *Katekizam Katoličke Crkve*: »Budući da je na sliku Božju, čovjek kao pojedinac ima dostojanstvo osobe: on nije tek nešto, nego netko. Sposoban je upoznati sebe, posjedovati se i slobodno se davati te ulaziti u zajedništvo s drugim osobama; milošću je pak pozvan u savez sa svojim Stvoriteljem da mu odgovori u vjeri i ljubavi, i taj odgovor ne može dati nitko drugi osim njega samoga.«²⁹ Upravo sličnost s Bogom pokazuje da su bit i postojanje čovjeka konstitutivno povezani s Bogom na najdublji način. To je odnos koji postoji sam po sebi; dakle, koji ne dolazi nešto kasnije i koji se ne pridodaje izvana. Cijeli život čovjekov pitanje je i traganje za Bogom. Taj odnos s Bogom može se zanemariti ili zaboraviti, ali se nikada ne može izbaciti. Ljudska osoba je osobno biće stvoreno od Boga za odnos s njime, koje samo u odnosu može živjeti i izražavati se, te koje prirodno teži k njemu. »Povezanost između Boga i čovjeka odražava se u dimenziji odnosa i društvenoj dimenziji ljudske naravi.«³⁰

Čovjek je, naime, iako stvorenje, u odnosu prema Bogu ipak subjektivno biće, koje je dobilo priliku da tu svoju subjektivnost prihvati ili kao suradništvo ili kao suparništvo. Božja nam Objava govori da je čovjek tu svoju subjektivnost u odnosu prema Bogu već u samom početku postavio na krive temelje, te umjesto da bude Božji suradnik poželio je biti njegov suparnik, u čemu i jest bît iskonskoga grijeha i svih daljnjih povijesnih poremećenosti ljudske subjektivnosti koje iz

²⁶ Usp. G. IAMMARRONE, *L'uomo immagine di Dio. Antropologia e Cristologia*, Rim, 1989., str. 93. Naše tumačenje o tome kako se danas pokušava tumačiti smisao biblijskih riječi o čovjekovoj bogolikosti, odnosno kristolikosti, oslanja se uglavnom na katoličke teologe njemačkog i talijanskog govornog područja. U tim se krugovima najdublji smisao tvrdnje da je »čovjek stvoren na sliku Božju« gleda u čovjekovoj osobini da živi kao stvorenje ili biće odnosa.

²⁷ Usp. Th. SCHNEIDER – D. SATTLER, »Schöpfungslehre«, u: Th. SCHNEIDER (ur.), *Handbuch der Dogmatik*, sv. 1, Düsseldorf – Patmos, 1992., str. 223.

²⁸ IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka*, dokumenti 56, KS, Zagreb, 1980., br. 10.

²⁹ *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 357.

³⁰ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 110.

toga grijeha proistječu. Pa ipak, kao što za čovjeka ostaje osnovnom zadaćom da, unatoč iskonskom grijehu, svoju subjektivnost u odnosu prema Bogu sam izabere i da se za nju sam opredijeli, isto tako za nj ostaje trajnom zadaćom da i svoju subjektivnost u odnosu prema drugim ljudima uvijek iznova bira i sam odgovorno definira. Socijalno se naučavanje Crkve vrti uzduž osi uzajamnosti između Boga i čovjeka: priznati Boga u svakome čovjeku i svakoga čovjeka u Bogu uvjet je istinskoga ljudskog razvoja. Riječ je, dakle, o temeljnoj antropološkoj opciji koja se izriče načelom solidarnosti i o kojoj neposredno ovise kako društveni i ekonomski čovjekov okoliš tako i onaj prirodni.³¹

Š. Marasović uspoređuje cjelokupni svijet, prirodu i društvo s jednim golemim dioničarskim društvom, u kome pod »dionicom« ne misli u prvom redu na neki kapital, ili na neke vrijednosne papire, nego na ljudski život i rad, te zaključuje da je onda sudioništvo jedini način međuljudskih odnosa u kojem postoji suradnja bez mogućnosti eksploatacije. I *Kompendij socijalnog nauka Crkve* čovjeka naziva sudionikom i ističe da druge dvije opcije (su-parništvo i su-radništvo) u odnosu prema vlastitoj subjektivnosti druge ljude iskorištavaju.³² U »sudioništvu« kao međuljudskom odnosu »subjektivnost svakog pojedinog čovjeka postaje komplementarnom subjektivnosti svakoga drugoga čovjeka, pri čemu je svatko svakome na korist, a da pritom nitko nikoga ne izrabljuje. Sudbina je tada zajednička, te osobni rast jednostavno nije zamisliv bez istodobnog rasta svih ostalih, što uostalom vrijedi i za eventualni neuspjeh, odnosno pad. Jedino ta opcija odgovara kršćanskom personalizmu, na kojem se temelji cjelokupno teološko promišljanje ljudske djelatnosti, budući da je jedino ona sukladna onomu što je Bog htio kad je stvorio čovjeka, tj. Božjoj slici u njemu. Bog, naime, jest stvorio čovjeka kao subjektivno biće, i u odnosu prema sebi, i u odnosu prema sveukupnom drugom stvorenju, uključujući i druge ljude, ali ga ni u kojem slučaju nije želio vidjeti kao antagonističko, egoističko i individualističko biće. Čovjek, naime, nije individuum, nego osoba, tj. takvo biće koje, doduše, jest samostalno, pojedinačno, jedinstveno, neponovljivo i sl., ali je on ujedno i takvo biće koje se bitno ostvaruje u relacijama, kako prema Bogu i drugima ljudima, tako i prema stvorenim bićima općenito. Te relacije, međutim, da bi bile normalne, mogu biti samo varijacije na temu ljubav i ništa drugo, jer je samo ljubav izraz prave i zdrave subjektivnosti, koja, time što sama raste, čini da istodobno raste i ona druga strana.«³³

Kršćanski personalizam i te kako vodi računa o čovjekovoj društvenoj naravi, ali ga zbog toga nipošto ne utapa u društvo na način da čovjek *de facto* gubi

³¹ Usp. *isto*, br. 103.

³² Usp. *isto*, br. 263.

³³ Š. MARASOVIĆ, »Život s prirodom i ljudski život«, u: ISTI, *Demos ante portas. Crkva u Hrvatskoj pred demokratskim izazovima*, CuS, Split, 2002., str. 26–27.

svoju osobnu subjektivnost. Uz subjektivnost rada i društvenu dimenziju, njegova otvorenost transcendentnosti ostaje temeljno načelo teologije ljudske djelatnosti. Sve tri dimenzije prisutne su već i u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*. Istina, u analizi teološkog vrednovanja ljudske djelatnosti u *Gaudium et spes* nije se toliko uvidala potreba da se učini most između onoga što ljudska djelatnost u Božjim očima jest, prema onome kako svojom djelatnošću sudjelovati u oblikovanju svijeta i ne samo svijeta nego prije svega samoga sebe i drugih, no danas je ta potreba izbila u prvi plan.³⁴ Radi se o novim znakovima vremena koji zahtijevaju takva razmišljanja i koji su drukčiji od onih kada se stvarala Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*. Osjeća se potreba da postavimo granicu između automatskog poistovjećivanja ljudske djelatnosti i suradnje s Bogom. »Uzajamna ovisnost ekonomskog, socijalnog i ekološkog razvoja« zahtijeva odgovornost prije svega za stvorenje, odgovornost koja gleda naprijed i promjenu mišljenja s obzirom na svijest da čovjek svojim udjelom u oblikovanju svijeta može biti sustvaratelj ali i razoritelj. K. Lehman poziva: »ne možemo se više ne obazirati na to da posljedice našega djelovanja pogađaju buduće generacije. Odgovornost se ne proteže samo unatrag u smjeru protekle povijesti, nego se odnosi i na budućnost koja leži pred nama.«³⁵ Stvorenje je, to se može naglasiti na prvom mjestu, dobro koje zaslužuje najveću zaštitu.

»Osmišljavanje ljudskog rada i gospodarskog djelovanja u 'Gaudium et spes' nije moglo obuhvatiti sva pitanja koja se s tim u svezi postavljaju. Pogotovo nije moglo predvidjeti sve one negativne posljedice koje mogu nastati kada se tom radu udijeli izuzetno pozitivan smisao iz kojega čovjek može izvući zaključak da 'može raditi što želi jer to Bog hoće'. Glorifikacija čovjekovog rada koja potom lako prelazi u mistifikaciju efikasnosti, snage i moći, može vući korijene i iz jedne jednostrane, previše optimistične, teologije rada. Razni problemi s kojima se danas suočavamo, poglavito oni na ekološkom planu, nameću nam uravnoteženiji govor o smislu i vrijednosti koje ljudski rad ima u Božjim očima. Uostalom, glavni prigovor na zadnji tekst tijekom 4. zasjedanja odnosio se upravo na pretjerani optimizam kojim 'Gaudium et Spes' prilazi problemima. Jedan je od razloga za to i nedovoljno vrjednovanje grijeha u cijeloj postavi Konstitucije«³⁶, zaključuje J. Grbac. Istina, donekle se tome priskoćilo u predzadnjoj, petoj verziji teksta, dodatkom broja 37: *De humana navitate a peccato corrupta*, no pitanje grijeha i ambivalentnosti nikada nije uspjelo prožeti cjelokupni govor o ljudskoj djelatnosti u *Gaudium et spes*. Postkoncilsko promišljanje ljudske djelatnosti na poseban će način isticati upravo njezinu otkupiteljsku dimenziju.

³⁴ Usp. J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 232.

³⁵ K. LEHMAN, »Odgovornost za stvorenje«, u: ISTI, *Odvažno u promjenama*, KS, Zagreb, 2004., str. 24.

³⁶ Usp. J. GRBAC, »'Gaudium et spes' i današnja globalizacija«, str. 8.

3. Otkupiteljska dimenzija ljudske djelatnosti

O ljudskoj djelatnosti *Gaudium et spes* govori, dakle, u trećoj glavi prvog dijela konstitucije (br. 33–39). I dok je u brojevima 33–36 riječ o objektivnom vrednovanju ovozemnih stvarnosti i ljudske djelatnosti u svjetlu teologije stvaranja, u sljedećim brojevima (br. 37–39) Pastoralne konstitucije te se vrednote promatraju pod vidom povijesti spasenja, tj. očitovanja ljudske grešnosti, njezinih posljedica u ljudskoj djelatnosti i njezine potrebe za otkupljenjem. Premda grijeh nikada ne stavlja u direktnu svezu s ljudskom ovozemnom aktivnošću, prema J. Grbcu, može se smatrati »novinom« koncilske misli naglašavanje društvene dimenzije grijeha koji se uspijeva »uvući« i djelovati u samim društvenim strukturama.³⁷ Poremećena hijerarhija vrednota i nerazlikovanje dobra i zla očituju posljedice grijeha u ljudskoj djelatnosti tako da »pojedinci i razne skupine gledaju samo na svoje vlastite interese, a ne na interese drugih. Pa onda svijet više nije mjesto pravoga bratstva, a povećana moć čovjekova prijeti uništenjem samoga čovječanstva.«³⁸

Dosljedno zahtjevima koncilskih otaca da se sve usmjeri na sintezu kršćanske antropologije *Gaudium et spes* prije svega želi reći što je čovjek u svjetlu stvaranja i otkupljenja. Krist je prikazan kao najviša vrednota čovjeka, zajednice i ljudske djelatnosti. Riječ Božja, po kojoj je sve postalo i koja je sama postala tijelo i prebivala na zemlji, ušla je kao savršen čovjek u povijest svijeta i u sebi sve rekapitulirala. »Ona nam objavljuje 'da je Bog ljubav' (1 Iv 4, 8) i ujedno nas uči da je nova zapovijed ljubavi osnovni zakon ljudskog savršenstva pa, prema tome, i preobrazbe svijeta. Tako onima koji vjeruju donosi sigurnost da je svim ljudima otvoren put ljubavi i da nije uzaludno nastojanje da se ostvari opće bratstvo.«³⁹ Za Pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes* ljudska djelatnost je u pashalnom misteriju dovedena do savršenstva.

Ta uska povezanost antropologije i kristologije, nastojanje da se usklade perspektiva stvaranja s teologijom otkupljenja, čini jednu od temeljnih postavki cijelog dokumenta. Ljudske djelatnosti stavljene u kristološki kontekst posjeduju vrhunaravnu vrijednost zašto što su sve stvari stvorene i obnovljene »u Kristu« i jer Kristovo otkupljenje obuhvaća sve aspekte ovozemnog života. Kristološka dimenzija daje novo dostojanstvo ne samo čovjeku već i čitavom kozmosu. J. Grbac ističe dva važna elementa sinteze antropologije i kristologije u *Gaudium et spes*. Prvi važan element je dovođenje svih ovozemnih stvarnosti u svezu s Kristovim utjelovljenjem, što je ontološki uvjet da bi Kristova smrt i uskrsnuće mogli obuhvatiti sve stvoreno. Drugi element je postavljanje ljubavi za temeljni zakon kako usavršavanja samog čovjeka tako njegovog preobražavanja svijeta. Ljubav

³⁷ Usp. J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 132–144.

³⁸ *Gaudium et spes*, br. 37.

³⁹ *Isto*, br. 38.

je put k univerzalnom bratstvu među ljudima koje uvelike počiva na njihovom zajedničkom radu.

»Misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi«⁴⁰, ističe *Gaudium et spes*. Krist, kao savršen čovjek učinio je mogućim da ljudska narav postane »izražajnim sredstvom« trojstvenog Božjeg života u ovozemnim uvjetima. Samo na taj način moguća je rekapitulacija povijesti svijeta. U tome se sastoji i najviši poziv čovjeka: svojom djelatnošću on postaje suradnik u izgradnji mističnog tijela Kristova. Zato je ljubav osnovni zakon izgradnje svijeta: u Kristu nam je dat primjer a po njegovu Duhu čovjek »postaje sposoban da ispuni novi zakon ljubavi«⁴¹.

Ljudska osoba, u sebi samoj i u svome pozivu, nadilazi obzor stvorenog svijeta, društva i povijesti: njegovo posljednje određenje je Bog sam, koji se objavio ljudima da bi ih pozvao i da bi ih pripustio u zajedništvo sa sobom:⁴² »Čovjek ne može darivati sama sebe nekom samo ljudskom projektu stvarnosti, nekom apstraktnom idealu ili lažnim utopijama. On, ukoliko je osoba, može darivati samoga sebe drugoj osobi ili drugim osobama i, na kraju, Bogu koji je tvorac njegova bića i jedini koji može potpuno prihvatiti njegov dar.«⁴³ Zbog toga razloga, »otuđen je čovjek onaj koji odbija da transcendirira sebe samoga i da živi iskustvo darivanja samoga sebe i oblikovanja autentične ljudske zajednice usmjerene prema njezinu posljednjem cilju što je Bog. Otušeno je ono društvo koje u svojim oblicima društvene organizacije, u oblicima proizvodnje i potrošnje otežava ostvarivanje toga darivanja i oblikovanja te međuljudske solidarnosti.«⁴⁴

Istinsko i autentično zajedništvo među ljudima i za *Gaudium et spes* je ključ shvaćanja odnosa između ovozemne ljudske djelatnosti i vječnog kraljevstva Božjega. O većoj potrebi promišljanja otkupiteljske i eshatološke dimenzije ljudske djelatnosti, četrdeset godina poslije *Kompendij socijalnog nauka* piše: »Društvene, gospodarske i političke strukture ne mogu i ne smiju instrumentalizirati ljudsku osobu, jer svaki čovjek ima slobodu usmjeravati se prema svome posljednjem određenju. S druge strane, svako kulturno, društveno, gospodarsko i političko ostvarenje – u kojemu se povijesno ostvaruje društvenost osobe i njezino djelovanje koje mijenja svijet – mora se uvijek promišljati i u njezinom aspektu relativne i provizorne stvarnosti 'jer prolazi obličje ovoga svijeta!' (1 Kor 7, 31). Riječ je o eshatološkoj relativnosti, u smislu da čovjek i svijet idu ususret završetku koji je ispunjenje njihova određenja u Bogu, i o teološkoj relativnosti, ukoliko dar Božji

⁴⁰ *Isto*, br. 22.

⁴¹ *Isto*.

⁴² *Usp. Dei Verbum*, br. 2.

⁴³ IVAN PAVAO II., *Stota godina. Centesimus annus*, KS, Zagreb, 1991., br. 41.

⁴⁴ *Isto*.

– po kojemu će se ispuniti konačna sudbina čovječanstva i stvorenja – beskonačno nadilazi čovjekove mogućnosti i očekivanja. Bilo koje totalitarističko viđenje društva i bilo koja čisto ovozemna ideologija napretka u suprotnosti su sa cjelovitim istinom ljudske osobe i Božjim planom s poviješću.«⁴⁵

No, u kapitalističkom sustavu profit je svrha, a slobodno tržište metoda kojom se ta svrha postiže. Time se ujedno određuju i dvije temeljne društvene vrednote, kao okosnica cjelokupnoga kapitalističkoga sustava, a to su: uvijek više imati i to postići pobjedom drugoga. Povećanje proizvodnje i kvaliteta proizvoda pritom ima ulogu načina kako se, uz još neke druge načine, toga drugoga pobjeđuje. Naime, slobodno tržište nije poligon na kojem, kako se često tvrdi, pobjeđuje onaj tko je bolji, nego isključivo onaj tko je snalažljiviji i uspješniji. A uspješniji nije onaj tko nudi bolje proizvode i bolju uslugu, nego onaj tko zna na najbolji način plasirati, pa i uz cijenu da se pritom narodu podilazi u najbrutalnijem smislu.⁴⁶

Budući, dakle, da je logos kapitalističkog društvenog sustava maksimalizacija profita, i jer se maksimalizacija profita ne može postići bez maksimalizacije proizvodnje, za što je opet potrebno maksimalno iskorištavati energiju i prirodne resurse, civilizacija koja se temelji na kapitalističkoj logici – a to je ova naša jedina i svima zajednička – u samoj je svojoj osnovi neprijateljski usmjerena prema prirodi. Isto tako, budući da je liberalizam sa sebi svojstvenim manipulacijama i potrošačkom indoktrinacijom neodvojiv od bitke za što veći profit, kapitalistička logika je neprijateljski postavljena i prema čovjekovom duhovnom okolišu.⁴⁷ Stoga se može reći da je ekološka kriza epifenomen imanentnog logosa suvremene civilizacije s kojom ona usporedo raste, s tendencijom da ga na kraju preraste.⁴⁸ Sve to navodi na zaključak da je u logosu kapitalizma nešto neljudsko. To neljudsko postalo je društveno prihvaćena vrednota.⁴⁹

Profit i liberalizam nosivi su temelj hedonizma i konzumizma, vrednota bez kojih kapitalistički sustav ni teoretski nije moguć. »Svi smo mi svjedoci žalosnih učinaka takvog slijepog podvrgavanja potrošačkom mentalitetu: prije svega, to je grubi materijalizam, a istodobno rađa dubokim nezadovoljstvom, jer čovjek vrlo brzo shvati da – ako se ne zaštiti od poplave reklama i neprestane i zamamljive ponude proizvoda – onda što više posjeduje, to više želi, a najdublje želje ostaju

⁴⁵ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 48.

⁴⁶ Usp. S. BALOBON, »Potreba za etikom u gospodarstvu«, u: *Crkva u svijetu*, 29 (1994.), br. 1, str. 18.

⁴⁷ Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio – Enciklika o razvitku naroda*, dokumenti 1, KS, Zagreb, 1967., br. 26.

⁴⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, br. 16.

⁴⁹ Usp. Š. MARASOVIĆ, »Život s prirodom i ljudski život«, str. 35–36.

neispunjene ili možda čak i zagušene.«⁵⁰ Industrija užitka ide onda za sustavnim stvaranjem umjetnih potreba, kao preduvjeta mogućnosti novoga užitka. Kako je potreba stvorena na umjetan način i sama umjetna potreba, ni užitak koji se temelji na jednoj takvoj umjetnoj potrebi ne može biti drugo doli umjetni užitak, što će reći neprirodan i nenormalan. »Odveć velika razvijenost u kojoj samo neki društveni slojevi imaju *pretjerano* na raspolaganju svakovrsna materijalna dobra, lako čini ljude robovima 'posjedovanja' i neposrednog uživanja, bez neke druge perspektive osim gomilanja ili stalne zamjene stvari koje već posjeduju, drugima – još savršenijima. To je tzv. civilizacija 'potrošnje' ili 'potrošačkog društva', koja sa sobom donosi mnogo 'škarta' i 'otpadaka'. Predmet što ga netko posjeduje, a koji je nadomješten savršenijim odbacuje se, ne vodeći pritom računa o mogućoj trajnoj vrijednosti što je on ima u sebi ni o njegovoj korisnosti za drugoga, siromašnijeg čovjeka.«⁵¹

No, na ovako umjetan način stvorene čovjekove potrebe nije moguće zadovoljiti drukčije nego preko sve veće i veće potrošnje, zbog čega je neophodno stvarati i poticati potrošačku praksu i potrošački mentalitet, a on nije moguć bez brutalne eksploatacije i uništavanja prirodnog okoliša. Potrošački mentalitet, međutim, kao da zatvara krug koji je otvoren opcijom za drugog čovjeka kao suparnika. Iz toga je lako zaključiti da iza spomenutih nosivih vrednota kapitalističkog društveno-gospodarskog sustava, tj. iza hedonizma i konzumizma, kao krajnjega osmišljenja profita i tržišnog liberalizma stoji egoizam. Moći sebi priuštiti, to je općeprihvaćeni način kako čovjek potvrđuje svoj društveni status. Osnovne energije takva sustava ne leže u racionalnom ponašanju, nego u iracionalnim porivima.⁵² O toj iracionalnosti izrijeком govori Ivan Pavao II. u enciklici *Centesimus annus*: »Osim iracionalnog razaranja prirodnog okoliša ovdje se moramo prisjetiti da je još teže razaranja ljudskog okoliša, čemu se još uvijek ne posvećuje nužna pozornost. Dok se s pravom vodi briga, također mnogo manje nego što je nužno da se očuva prirodni 'habitat' raznih životinjskih vrsta kojima prijeti nestanak, jer se zna da svaka od njih daje poseban doprinos općem skladu na zemlji, premalo se nastoji oko toga da se održe moralni uvjeti autentične 'ljudske ekologije'. Bog je čovjeku dao ne samo zemlju koju mora upotrebljavati poštujući izvornu nakanu po kojoj mu je darovana kao dobro: Bog je dao čovjeku i njega samoga, te čovjek stoga mora poštivati naravnu i moralnu strukturu kojoj je obdaren.«⁵³

⁵⁰ IVAN PAVAO II., *Socijalna skrb – Sollicitudo rei socialis*, dokumenti 98, KS, Zagreb, 1988., br. 28.

⁵¹ *Isto*.

⁵² Usp. *isto*, str. 38–40.

⁵³ IVAN PAVAO II., *Centesimus annus*, str. 46.

Stoga su kršćani pozvani ne samo naučavati kako je za čovjeka važno biti, a ne imati, nego ponajprije će sa svoje strane nastojati učiniti sve što je moguće da se vrednote, imanentne kršćanskom personalizmu, kondenzirane u onome što se naziva kršćanska ljubav, pretvore u – sustav. Jer bez vlastita sustava te vrednote mogu imati samo ulogu iznimke koja potvrđuje pravilo.⁵⁴ Za *Gaudium et spes* ovozemno ostvarivanje ljubavi je »građa« za nebesko kraljevstvo, čime se potvrđuje kontinuitet između »sadašnjeg« i »budućeg«, »ovozemnog« i »nebeskog«. Euharistija je za *Gaudium et spes* sinteza otkupiteljske i eshatološke dimenzije ljudske djelatnosti. Povratak svega stvorenog Bogu posredstvom ljudske djelatnosti znači u pravom smislu riječi prihvaćanje odnosa s Bogom i priznavanje uloge Boga u svakoj ljudskoj djelatnosti. Euharistija je čin u kome čovjek očituje to prihvaćanje i priznanje. »Povratak« svega stvorenoga k Bogu moguć je samo u Kristu a to je čin posvećenja koji je moguć samo u euharistiji. Tako se u euharistiji združuju dva temeljna elementa svake teologije ljudske djelatnosti: čovjekovo gospodstvo nad svim stvorenjem i njegovo darivanje u ljubavi.⁵⁵ Time *Gaudium et spes* izriče konačan cilj svake ljudske djelatnosti: povijesno ostvariti ono što je u euharistiji već postalo stvarnost.⁵⁶

4. Eshatološka dimenzija ljudske djelatnosti

Koncil slijedi autentičnu tradiciju kršćanske misli po kojoj čovjek posjeduje osobno odredište i cilj koji se zove »vječno blaženstvo«, a priprema ga po etapama svoga života, kroz vrijeme. Zato *Gaudium et spes* govori o eshatološkoj dimenziji ljudske djelatnosti. U prethodnim brojevima poglavlja posvećenog ljudskoj djelatnosti koncilska teologija se bavila vrednovanjem ovozemnih stvarnosti i čovjekove djelatnosti. U 39. broju naslovljenom »Novo nebo i nova zemlja« Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* postavlja problem stvarne teološke vrijednosti ovozemnih stvarnosti i ljudske djelatnosti a kada se postavi pitanje o njihovom doprinosu čovjekovu spasenju, onda se neminovno nameće pitanje njihova odnosa s kraljevstvom Božjim. J. Grbac ističe da se u ovom broju *Gaudium et spes* prelazi na teren teologije povijesti jer se ovdje »zapravo donosi konačan sud o tome kakvu realnu ulogu sve ove zemaljske stvarnosti i sama čovjekova djelatnost u njima imaju u povijesti spasenja«⁵⁷. Prema J. Grbcu, *Gaudium et spes* u br. 39. slijedi »srednji put« kojega je Y. M. Congar pokušao pronaći između »eshatološke teologije« i »teologije utjelovljenja«.⁵⁸

⁵⁴ Usp. Š. MARASOVIĆ, »Život s prirodom i ljudski život«, str. 43.

⁵⁵ Usp. J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 156.

⁵⁶ Usp. A. AUER, »Drites Kapitel des ersten Teils«, u: *LThk*, sv. III., str. 391.

⁵⁷ J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 161.

⁵⁸ Glavni predstavnici eshatološke teologije su bili L. Bouyer i J. Daniélou. Oni naglašavaju transcendentnu dimenziju kraljevstva Božjega i stoga između njega i povijesti može postojati samo

Opreznost i nedorečenost eshatološke dimenzije ljudske djelatnosti u *Gaudium et spes* proizlazi iz činjenice da ni Sveto pismo ni tradicija ne pružaju dovoljno podataka da se pobliže razjasni tajnovitost prisutnosti kraljevstva Božjega već sada na zemlji kao i način na koji cijeli kozmos sudjeluje u vrhunaravnoj sudbini čovjeka. Svaki mogući kontinuitet između sadašnjeg svijeta i kraljevstva Božjega *Gaudium et spes* svodi na tvrdnju kako sve prolazi osim »ljubavi i njezinih djela«⁵⁹. Stoga je i E. Schillebeeckx upozorio da izrada potpunije eshatologije ostaje glavni zadatak za postkoncilsku teologiju koja treba odgovoriti na problem kako uskladiti i povezivati ovozemaljska ljudska nadanja i napore s »nadolaskom« eshatološkog kraljevstva. Riječ je o problemu odnosa ovozemnog napretka s kraljevstvom Božjim.⁶⁰

Stvarna, iako u *Gaudium et spes* nejasno izražena povezanost čovjekove aktivnosti s kraljevstvom Božjim glavni je podstrek svim ljudskim ovozemnim naporima. Koncil tu ne ulazi u detaljnija objašnjenja nego samo kaže »iščekivanje nove zemlje nipošto ne smije oslabiti, nego dapače razbuditi u nama brigu za izgradnjom ove zemlje gdje raste ono Tijelo nove ljudske obitelji, koje već može pružiti neku sliku novog svijeta. Stoga, iako treba dobro razlikovati ovozemni napredak od porasta Kristova kraljevstva, ipak je taj napredak, ukoliko može doprinijeti boljem uređenju ljudskog društva, od velike važnosti za Božje kraljevstvo.«⁶¹

Iz tog se teksta može zaključiti da je riječ o eshatološkom obilježju i subjektivne i objektivne dimenzije ljudske djelatnosti. Kako i na koji način? Odgovor na to pitanje ostaje zadatak koji mora razjasniti današnja postkoncilaska teologija.

Pitanje eshatološke budućnosti ne samo ljudskih djela nego cijelog svemira postalo je još aktualnijim, s jedne strane, zbog razvoja ekološke svijesti,⁶² a, s druge strane, zbog sve jače težnje da se čovjeka promatra kao dio stvorenoga svijeta,

totalni diskontinuitet. Na ovozemne stvarnosti i na ljudsku djelatnost u svijetu gleda se u svjetlu radikalnog pesimizma. Druga struja je tzv. »teologija utjelovljenja« koja se zasniva na shvaćanju da je Krist, utjelovivši se, posvetio cijeli svijet. Njegovo utjelovljenje obuhvaća sve ovozemne vrijednosti. Stoga između čovjekovog ovozemnog i nebeskog života postoji savršen kontinuitet. Usp. J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 161–163.

⁵⁹ *Gaudium et spes*, br. 39.

⁶⁰ Usp. E. SCHILLEBEECKX, »Fede cristiana ed aspettative terrene«, u: *La Chiesa nel mondo contemporaneo* (in coll.), Queriniana, Brescia, 1966., str. 129.

⁶¹ *Gaudium et spes*, br. 39.

⁶² Usp. M. KEHL, *Und was kommt nach dem Ende?*, Herder, Freiburg, 1999., str. 162. N. A. Ančić, istražujući odjeke ekološke krize u učiteljskim dokumentima Katoličke crkve i njezin stav prema akutnom ekološkom problemu te pitanju odgovornosti za sve stvoreno, uočio je da se u njima ekološka problematika spominje tek usputno. Puno veću pozornost ugroženosti čovjekova prirodna okoliša te našoj zajedničkoj odgovornosti da ga zaštitimo i očuvamo posvećuju najnoviji europski ekumenski skupovi. U svezi s tim posebnu pozornost privlači dokument Vijeća Evanđeličkih crkava u Njemačkoj i Njemačke biskupske konferencije o odgovornosti za stvoreno. O

zajedno s ostalim stvorenjima. Stoga, mnogi suvremeni teolozi smatraju da je i materijalni svijet također pozvan i predviđen da uđe u slavu kraljevstva Božjega. *Katekizam Katoličke Crkve* temeljeći svoje misli na tekstu Poslanice Rimljanima 8, 19–23 sažeto uči da će cijeli svemir biti proslavljen zajedno s razumnim bićima na kraju vremena.⁶³ Pitanjima kozmičke eshatologije u posljednje vrijeme na poseban način se bavio njemački teolog J. Moltmann.⁶⁴ On razlučuje tri etape Božjeg stvaralačkog djelovanja u povijesti svijeta i prirode, a u svakoj od njih Bog djeluje drukčije. Prva etapa Božjeg djelovanja je stvaranje iz ničega na početku svijeta (*creatio originalis*), druga je neprestano stvaranje tijekom povijesti (*creatio continua*), a treća će etapa biti konačno novo stvaranje na kraju ljudske povijesti kad će Bog zauvijek uspostaviti svoje kraljevstvo (*creatio nova*). Evolucija kao takva vremenski dotiče samo neprestano stvaranje.

Stvaranje »na početku« iz ničega za sobom povlači i ideju vremena – sve je stvoreno s vremenom i u vremenu. Vrijeme se pak može iskusiti samo tamo gdje se događa promjena. Dosljedno tomu, svijet kao sustav nije zatvoreni sustav u kojem bi sve moralo ostati tako kako je bilo na početku, nego je otvoreni sustav gdje su razvoj i promjene vezane uz iskustvo vremena. To je jedno od temeljnih pravila čovjekova postojanja. Otvoreni sustav pak znači da nijedno stvaranje, pa ni čovjek, nema jamstvo da će nužno opstati zauvijek. Njegova povijest može biti povijest spasenja ili povijest propasti i samouništenja, i to još u okvirima ovoga svijeta. Svrha stvaranja svijeta sa svim njegovim stvorenjima niti je povratak na početnu točku niti je uništenje, nego da bi se očitovala slava Božja. Ona u sebi skriva duboki smisao prema kojemu je sve što je stvoreno bilo dobro u očima Božjim, te da je Bog sve stvorio sa svrhom da stvaranju dadne udio u svom božanskom životu. Ta ideja slave ukorijenjena je u svijetu od prvog trenutaka njegova postojanja.⁶⁵ Bog je sve stvorio radi svoje slave a radi svoje ljubavi sve je otkupio.⁶⁶ Čovjek je povezan s prirodom, pa bi zato bilo posve čudno govoriti o čovje-

opširnijem prikazu tog dokumenta vidjeti: N. A. ANČIĆ, *Na koncilskom putu. Obnova i posadaš-njenje Crkve u pluralnom društvu*, CuS, Split, 2003., str. 105–124.

⁶³ Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1042–1050.

⁶⁴ Riječ je poglavito o njegovim dvjema knjigama: J. MOLTSMANN, *Dio nella creazione*, Querini-ana, Brescia, 1986. i *Das Kommen Gottes*, Kaiser, München, 1995.

⁶⁵ Usp. M. KEHL, *Und was kommt nach dem Ende?*, str. 160.

⁶⁶ Teološka antropologija *Gaudium et spes* obilježena je nedovoljnim poznavanjem cijelog teološkog značenja pojma »čovjek – slika Božja«. Ta činjenica nakon 40 godina zahtijeva potrebu preispitivanja antropocentrizma u *Gaudium et spes* »koji je u sebi dobar jer je on u biti jedna prerogativa čovjeka da bude transcendentan u odnosu na sva stvorenja, da slobodno upravlja svojom djelatnošću te eksplicira svoju društvenu dimenziju. No, tom antropocentrizmu nisu postavljene jasne granice. One bi proizašle na temelju jednog razmišljanja o teologiji stvaranja: Dignitet svega materijalnog i vidljivoga ne proizlazi iz toga što su stvari prilagođene ljudskim potrebama, već iz njihovog božanskog porijekla. Ne iz činjenice da se čovjek njima može služiti,

kovu otkupljenju i njegovoj vječnoj sreći bez njegova odnosa s prirodom koja mu je pomogla da to spasenje i ostvari, zaključuje J. Moltmann.⁶⁷

Nasuprot hamartocentrične interpretacije povijesti spasenja J. Moltmann daje prioritet novozavjetnoj kristocentričnoj interpretaciji povijesti. Svijet je stvoren ne u trenutku i vremenu, nego s trenutkom i vremenom. Znači od samoga početka bila je uključena ideja razvoja, promjena, jer trenutak i vrijeme može se mjeriti samo tamo gdje su uočljive promjene. Vremensko je stvorenje uvijek usmjereno prema budućnosti, gdje će jednom postati vječno, a vječno pak tu ne znači stanje bez vremena, nego dapače ispunjenje vremena, u kojem će čovjek imati puninu života s Bogom. Za vremenski označena stvorenja u osobnoj eshatologiji ispunjenje eshatoloških obećanja znači prijelaz iz ovoga u vječni život; u povijesnoj eshatologiji prijelaz iz povijesti u vječno kraljevstvo, a u kozmičkoj je eshatologiji prijelaz iz sadašnje stvarnosti stvorenja u novo stvorenje vječnoga pobožanstvenjenja.⁶⁸ Tako će svako ispunjenje eshatoloških obećanja na sve tri razine značiti nešto novo (usp. Otk 21, 1–5). Međutim, »to novo nebo i nova zemlja«, upozorava L. Nemet, »zacijelo će biti povezani sa sadašnjom zemljom i nebom, s proslavljenom materijom u uskrsnom tijelu i svemu onome što će biti uključeno u kraljevstvo Božje. Biblijski se temelj te ideje nalazi u 1 Kor 15, 39–44, gdje se govori o kontinuitetu i diskontinuitetu zemaljske stvarnosti poslije uskrsnuća.«⁶⁹

Na pitanje u čemu će novo nebo i nova zemlja biti različiti od postojećeg neba i zemlje J. Moltmann odgovara da će razlika biti u kakvoći Božje nazočnosti u svom narodu, u svijetu, u svemiru. Na početku svijeta (usp. Post 2, 2) ta se nazočnost mogla posebice iskusiti u slavljenju *sabbata*, dana odmora. Bog je poslije završenoga djela stvaranja sve blagoslovio te ostao blizak i prisutan svim svojim stvorenjima u miru i odmoru u onaj prvi subotnji dan. Stoga je teološko promišljanje ljudske djelatnosti uvijek obuhvaćalo i teologiju odmora. Četrdeset godina nakon govora o ljudskoj djelatnosti u Pastoralnoj konstistuciji *Gaudium et*

već iz činjenice da je Bog njihov tvorac. Ne iz antropoloških, već teoloških motiva. Ne zato što je svijet stvoren za čovjeka, već zato što je stvoren od Boga. Ne iz njegovog cilja, već iz njegovog početka. Svojevrsno ponovno naglašavanje sakralnosti svijeta svakako je jedna od direktnih posljedica takvog poimanja. (...) Ako gledamo na stvari tako da one dobivaju vrijednost samo u odnosu na čovjeka, one bivaju degradirane. Tu leži razlog jednog antičkološkog mentaliteta. Istinska teologija stvaranja mijenja tu perspektivu, jer ona ne gleda u prvom redu na to što čovjek s tim stvarima čini, niti jesu li one njemu korisne, već na to iz kojih ruku one proizlaze i tko ih je stvorio. Umjesto naglaska na 'sve mora čovjeku služiti', trebalo bi naglasiti 'sve je djelo Božje'; J. GRBAC, »Gaudium et spes i današnja globalizacija«, str. 6–7.

⁶⁷ Usp. J. MOLTSMANN, *Das Kommen Gottes*, str. 285.

⁶⁸ Usp. *isto*, str. 290–291.

⁶⁹ L. NEMET, *Kršćanska eshatologija*, KS, Zagreb, 2002., str. 152.

spes u zapovijedi subotnjeg počinka, *Kompendij socijalnog nauka* vidi »vrhunac biblijskog naučavanja o radu«⁷⁰.

Rad treba cijeliti jer je izvor bogatstva ili barem pristojnih uvjeta života te je – općenito gledano – djelotvorno sredstvo protiv siromaštva (usp. Izr 10, 4), no ne smije se popustiti napasti da ga se obožava jer se u njemu ne može naći posljednji i konačni smisao života. Rad je bitan ali je Bog, a ne rad, izvor života i čovjekova svrha. »Čovjeku koji je povezan potrebom za radom počinak otvara perspektivu punije slobode, one vječne Subote (usp. Heb 4, 9–10). Počinak ljudima omogućuje da se sjete i ponovno dožive djela Božja, od stvaranja do otkupljenja, da se sami prepoznaju kao njegovo djelo (usp. Ef 2, 10), da zahvaljuju za vlastiti život i vlastito supostojanje u njemu koji je njihov tvorac. *Sjećanje i iskustvo subote predstavljaju utvrdu protiv robovanja radu, dragovoljnom ili naloženom, i protiv svakog oblika iskorištavanja, prikrivenoga ili otvorenoga.* Naime, subotni počinak – osim što omogućuje sudjelovanje u štovanju Boga – ustanovljen je za zaštitu siromaha; on ima također i osloboditeljsku zadaću od antisocijalnih izopačenja ljudskoga rada. Taj počinak, koji može trajati i godinu dana, nalaže, naime, izvlaštenje plodova zemlje u prilog siromašnima i privremeno obustavljanje prava na vlasništvo vlasnika zemlje ... (Izl 23, 10–11). Taj običaj odgovara dubokoj slutnji: gomilanje dobara sa strane nekih može postati otimanje dobara drugima.«⁷¹

Trostruki teološki princip: stvaranje–utjelovljenje–eshatologija, koji prožima *Gaudium et spes* ostat će temeljno načelo teološkog promišljanja ljudske djelatnosti uz veći naglasak otkupiteljske dimenzije otajstva utjelovljenja. Isus je suboti, koju je Stari zavjet preporučio kao dan oslobođenja i kojoj je – jer se poštivala samo formalno – oduzeto njezino istinsko značenje, ponovno potvrdio izvornu vrijednost: »Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote!« (Mk 2, 27). »Ozdravljenjima, koja je činio u taj dan počinka (usp. Mt 12, 9–14; Mk 3, 1–6; Lk 6, 6–11; 13, 10–17; 14, 1–6), on želi pokazati da je subota njegova jer je on doista Sin Božji, te da je to dan u koji se treba posvetiti Bogu i drugima. Osloboditi od zla, ostvarivati bratstvo i dijeljenje znači radu dati njegovo najplemenitije značenje, ono koje čovječanstvu omogućuje da krene prema vječnoj Suboti, u kojoj će počinak postati slavlje za kojim čovjek iznutra teži. Upravo jer čovječanstvo usmjerava na iskustvo Božje subote i njegova zajedničarskog života, rad na zemlji započinje novo stvaranje.«⁷² Premda svoje poslanje opisuje kao djelovanje (Iv 5, 17) a svoje učenike kao radnike u žetvi Gospodnjoj, koja je čovječanstvo što ga treba evangelizirati (Mt 9, 37–38), Isus ljude poučava da ne dopuste da ih rad

⁷⁰ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 258.

⁷¹ *Isto*.

⁷² *Isto*, br. 261.

zarobi, da daju prvenstvo neprolaznom blagu neba (Mt 6, 19–21), da se najprije brinu za kraljevstvo Božje i njegovu pravdu (Mt 6, 33).

Ljudsko djelovanje obogaćivanja i preobražaja svijeta može i mora na svjetlo dana dovesti savršenstva skrivena u njemu, koja u nestvorenoj Riječi imaju svoj početak i svoj uzor. Naime, Pavlovi i Ivanovi spisi ističu trinitarnu dimenziju stvaranja i, naročito, veze što postoji između Sina-Riječi, koji je »Logos« i stvaranja (usp. Iv 1, 3; 1 Kor 8, 6; Kol 1, 15–17). Stvoren u njemu i po njemu, otkupljen od njega, svijet nije slučajna gomila već je »svemir«⁷³, čiji poredak čovjek mora otkriti, slijediti i dovesti do ispunjenja. »U Isusu Kristu vidljivi svijet što ga Bog stvorio za čovjeka – taj svijet koji je pošto je u njega ušao grijeh 'podložan raspadljivosti' (Rim 8, 20; usp. 8, 19–22) – iznova zadobiva izvornu vezu sa samim božanskim izvorom Mudrosti i Ljubavi.«⁷⁴ Na taj način, to jest stavljajući na svjetlo – u sve većem napredovanju – »neistraživog bogatstva Kristova« (Ef 3, 8) u stvaranju, ljudski se rad preobražava u služenje Božjoj veličini.⁷⁵

Rad, dakle, predstavlja temeljnu dimenziju ljudskoga postojanja kao sudjelovanje ne samo u djelu stvaranja, već i otkupljenja. U tom smislu K. Lehman tvrdi: »Samo polazeći od priznavanja Božjeg djela, bit će moguće čovjekovo djelo ... Kršćanin je na poseban način pozvan na to, ljudskom društvu pomoći kod uvježbavanja novog načina razmišljanja. To će uspjeti samo ako on uspije, iz vjere u Boga Stvoritelja, zadobiti novi smisao stvorenog svijeta i svoje uloge u stvaranju. Bez te nove odgovornosti za zemlju nema budućnosti obitavanja planete.«⁷⁶ U toj perspektivi, rad se može shvatiti kao sredstvo posvećenja i prodahnjivanja zemaljskih stvarnosti Duhom Kristovim.⁷⁷ To poslanje može ostvarivati, dakle, samo onaj čovjek koji svoje osobno ostvarivanje vidi utemeljeno na trostrukom teološkom principu (stvaranje–utjelovljenje/otkupljenje–eshatologija) za koji je *Gaudium et spes* jasno istaknula da je riječ o konstitutivnoj stvarnosti koja ne ovisi o »res novae« svijeta rada.

Zaključak

Najveći do svoga života čovjek provodi u radu i brizi oko stvaranja pogodnih materijalnih uvjeta za život. Štoviše, često osmišljenost života povezuje s osmišljenošću rada kojim se bavi. I premda je već u prvim redcima Knjige Postanka

⁷³ IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, br. 1.

⁷⁴ *Isto*, br. 8.

⁷⁵ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 262.

⁷⁶ K. LEHMANN, »Kreatürlichkeit des Menschen als Verantwortung für die Erde«, u: *Communio*, 1 (1978.), str. 40. Citirano prema J. GRBAC, *Graditelji Kraljevstva*, str. 241.

⁷⁷ Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2427; IVAN PAVAO II., *Laborem exercens. Radom čovjek*, dokumenti 63, KS, Zagreb, 1981., br. 27.

čovjekov rad prikazan kao sastavni dio života koji je nemoguće izbjeći, teološko promišljanje ljudske djelatnosti počinje iza Drugog svjetskog rata i doživljava svoj vrhunac u *Gaudium et spes* (br. 33–39).

Induktivna metoda koju je promovirala Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* ostala je na snazi valjanosti pristupa teološkom promišljanju čovjekova udjela u oblikovanju svijeta. Na toj »uzlaznoj« metodološkoj liniji, polazeći od iskustva da čovjek svojim udjelom u oblikovanju svijeta može biti sustvaratelj ali i razoritelj, ukazuje se potreba za korektnom nadopunom teološke interpretacije ljudske djelatnosti. Uzajamna ovisnost ekonomskog, socijalnog i ekološkog razvoja zahtijeva odgovornost prije svega za stvaranje, odgovornost koja gleda naprijed i promjenu mišljenja i djelovanja s obzirom da posljedice našega djelovanja pogadaju buduće generacije. Od Konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru 1992. pojam »održiv razvoj« poprimio je sve jače međunarodno priznanje i obvezatnost. U međuvremenu jedva se može zamisliti da on, kao načelo i zahtjev, iščezne iz društvenih, političkih, a također i teoloških sustava koji promišljaju o ljudskoj djelatnosti.

Premda je prisutna eshatološka perspektiva, može se s pravom reći da *Gaudium et spes* stavlja naglasak na stvaralačku djelatnost čovjeka, koja ide od stvaranja preko preoblikovanja do smionog planiranja. Četrdeset godina poslije, *Kompendij socijalnog nauka*, sažimajući teološke interpretacije u proteklom razdoblju, stavlja naglasak na eshatološku perspektivu ljudske djelatnosti. Dok je za *Gaudium et spes* čovjek prvenstveno sustvaratelj, graditelj kraljevstva Božjega, četrdeset godina kasnije u središtu teološkog promišljanja ljudske djelatnosti je čovjek sudionik u »novom stvaranju«. Sudioništvo je jedini način međuljudskih odnosa koji su sukladni otkupljenoj Božjoj slici u čovjeku. Opcijom za čovjeka kao su-dionika uz personalističku i komunitarnu dimenziju, istaknuta je i njegova otvorenost transcendentnosti koja ostaje temeljno načelo teologije ljudske djelatnosti. I aktualna teološka promišljanja ljudske djelatnosti počivaju, dakle, na trostrukom teološkom principu koji prožima Pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*: stvaranje – otkupljenje – dovršenje.

Iz toga je jasno koliko govor o ljudskoj djelatnosti u *Gaudium et spes* ima sve preduvjete da još dugo ostane temeljni okvir ne samo djelovanja Crkve u svijetu nego i teološkog promišljanja ljudske djelatnosti.

Summary

*THE THEOLOGY OF HUMAN ACTIVITIES IN GAUDIUM ET SPES
AND POST-COUNCIL RECEPTION
Man's share in shaping the world*

Even though in the very first lines of the Book of Genesis, man's work is portrayed as a constitutive part of life that cannot be avoided, theological thought of human activity begins only after World War II. It experiences its climax in the Pastoral Constitution: Gaudium et spes which attempts to show the connection between human work and the Christian calling. Forty years of distance, new circumstances and legislature concerning human work imposing different and additional parameters of thought demand a critical review by the theologian. Even though the eschatological perspective exists, we can rightly say that the Gaudium et spes puts emphasis on man's creativity that moves from creating to shaping to thoughtful planning. Forty years later, the »Compendium of Social Teaching«, surmises theological thought of the past period and puts emphasis on the eschatological perspective of human activities. While in the Gaudium et spes man primarily is a co-creator, the builder of God's Kingdom, forty years later the focus of theological thought is man as a participant in the »new creation«. Participation is a form of inter-human relations that are in keeping with God's vision of man redeemed. The option of man as a participant in addition to a personal and communicative dimension, his openness towards the transcendental is pointed out and this remains the founding principle of the theology of human activity. Current theological thought of human activities rest upon a triple theological principle that pervades the Pastoral Constitution Gaudium et spes: Creation – Embodiment/Redemption – Completion.

Key words: Gaudium et spes, human activities, co-creator, participant, responsibility.